
DOKUMENTUM

KIRÁLY RÓZSA FÜZETEI

(Levelek Brazíliába)

ÉS EBBEN A HÁBORGÓS VILÁGBAN

És ebben a háborgós világban, amelyben mindenfelé csak a nagy kérdőjeleket láttuk, ért véget az én iskolai tanulásom. Decembéri születésű vagyok 1905-ben. Tehát én csak az 1912-ik években kezdtem az iskolát látogatni. Ezt azért írom így, mert az őszi időben fellépett az egész faluban a vöröshimlő. Az iskolát bezárták, tanítás nem volt. Mi a családkból hárman jártunk iskolába, de három hónapig nem mehettünk, mert az egész családon átment a himlő, és még az utolsó is fel nem gyógyult, iskolába nem mehettünk. Év végén az értesítőbe csak ennyit írtak: betegség miatt nem osztályozható. Így az elsőt ismételni kellett, és ezáltal lett csak négy osztályom. Kétévi késés. Ha ez ma történné meg velem, azt mondanám: No! Ez is jól kezdődik! Talán jobb lesz abbahagyni. De azért mégis jó, hogy nem kellett abbahagyni, ha nehezen indult is, meg későn is, de elsántikáltam azt a hátralevő négy esztendő. Hogy milyen eredménnyel? Ezt az olvasóim elbírálására bízom. Engem az nyugtatott meg a második osztályban, hogy az első padban az első helyen Arany Kató ült, az akkori lelkész lánya. Én meg a padnak a másik végén a negyedik. Még ma is csodálkozom azon, hogy az én kopott, fakó ruhám hogyan is illett oda, amikor abban a padban csupa jó módú gazdáknak a lányai ültek. Vagy a nevemre voltak tekintettel? Mert akkor még Király lány voltam.

És ezt a helyet tartottam a harmadik osztályban is, de a negyedikben már nagyság szerint ültünk, és akkor bizony a leghátulsó padba kerültem, mert a lányok között én voltam a legmagasabb. Rám nézve ez nem volt valami kedvező a családban, mert hamar kinőttem a ruhámból, és az akkori háborús helyzetben nehéz volt újat venni. Apánk a háborúban volt kezdettől a végéig, és kilencen voltunk testvérek. Én az ötödik voltam, akár felfelé számítva, akár lefelé. Néha a rokonok adtak olyan divatját multa ruhákat, amiket még a míderek világában viseltek az asszonyné-

Király Rózsa

pek, de én örültem neki, mert szép színe volt és ami a legfőbb, nem volt foltos. Pedig a foltozást nagyon hamar megtanultam. Anyánknak egy lánya sem foltozott annyit, mint én. A nagyobbakét azért, mert mindig dolgoztak kint a határban. Bálint gazdaháznál szolgált, vasárnap délelőtt hazajött, ha szakadt volt a ruhája, nekem vasárnap délelőtt meg kellett javítani, hogy mire délután megy ki a munkahelyére, rendben legyen. Anyánk ráfércelte a foltokat, és ezeket én szépen rávarrtam. Még amikor a libákat őriztem, ott is varrtam. Vagy foltoztam; ha az nem volt, akkor kiszabott anyánk a fiúknak kendervászonból gatyákat, megfércelte, és azokat varrogattam. És hogy nagyon unalmas ne legyen a magány: Ha az anyánknak más irányban volt dolga, a 8 és 10 évvel fiatalabb testvéreimet is nekem kellett magammal vinni a libákkal. Ott azután gondolkozhattam, hogy melyik dolgomat csináljam! Varrjak? A libákat fordítsam vissza, vagy a kicsik kívánságának tegyek eleget? Azok szerettek az ölemben ülni. A libák szerettek a folyóba menni, onnan pedig a Csernákék fűkaszáljába. Nekik is van abban a kis liba fejükben annyi ész, hogy ott nagyobbat lehet harapni, mint azon a gyepen, ahol minden és mindenki jár és tapossa a füvet és abból ugyan nem lehet nagyot harapni! Így én nem nagyon unatkoztam a libák mellett. Ha iskolaidő volt, a tanulás is a libaőrzés mellé volt beosztva. Még az a jó, hogy a libák nem tudnak beszélni, mert ha félhangosan tanultam, ők is megtanulták volna a leckét, és kikiabálták volna.

TENGERI NÁDBOT

Nem tudom, emlékezel-e arra, amikor apánk az olasz frontról hazajött szabadságra és hozott haza egy tengeri nádbotot, amely volt jó kétujjnyi vastag és 1 méternél jóval hosszabb volt, mert ha apánk a kezébe vette, a fejénél jóval magasabb volt. Hegymászó botnak használták. Nohát ez a bot ott volt a szobában. Egyszer felkapta nagy mérgesen és olyat a hátamra ütött vele, hogy mindjárt kétféle tört. Én elfordultam, amikor láttam, hogy a bothoz lépett, hogy az ütés a hátamat érje, de azután visszafordultam, és a botot kikaptam a kezéből, és kidobtam az udvarra. Azután visszaléptem, megálltam előtte, és mondom neki: Nem megyek ki! És keményen én is odamondom neki, hogy engem ugyan meg nem üt többet, mert majd én is találok módot a visszaütésre. Álltunk ott szemben egymással, a botnak a másik darabját is kidobtam a konyhába, és öltözködtem tovább. Anyánk bejött, és összeszedte az eltört bot elhullott apró darabjait, és bedobta a kemencébe. Apánk dühösen kiment, és azt mondta anyánknak: Ha nem jönnek ki, mire hazajövök, itthon ne találjam őket, egyiket sem. 14 éves voltam, és el vagyok üldözve a háztól. Elmentem a Király szülémhez. Nem kérdezett tőlem semmit, látta, hogy valami baj

van és ezért jöttem el otthonról. Kínál vacsorával, nem kértem. Most minden keserű lett volna a számban, még a legédesebb sütemény is.

Anyánk nagyon sírt a jelenet után. Amikor szülenk kérdezi, hogy ott alszok-e? Mondom elmegeyek haza, mert anyánk nem tudja, hogy hova lettem.

Amikor hazaérek, látom, hogy Maris is otthon van. Rendeztük ruháinkat, anyánk vett nekem két ingnek valót, rózsaszín kanavászt és egy festő ruhának valót, mert bizony e téren igen gyéren voltam ellátva, nem azért, mert anyám nem gondoskodott volna rólam, hanem ha ősszel megvarrtak egy ruhát nekem, azt a következő őszön már nem bírtam magamra venni; olyan rohamosan fejlődtem, hogy Maris ugyanis öt évvel volt idősebb, mégis ő viselte az én kinőtt ruháimat. Nekem mindig újat kellett venni. No de ez is csak addig volt, ameddig anyánk varrta a ruháimat. Amikor már magam vehettem Szabadkán olyat, amelyet szerettem és ami a legjobban megfelelt az ottani kívánalmaknak, találtam Pácseron egy középkorú asszonyt. Varrjon meg nekem egyet, és meglátjuk, hogy sikerül. Minden hónapban hazajövök egyszer, és akkor eljövök próbára. Ez az asszony varrt nekem aztán egészen addig, amíg 24 éves koromban férjhez nem mentem, azután már anyósom varrta a ruháimat. Talán még emlékezel Makai Jánosnéra, Sárközi Szidi néniire. Ő varrta azokat a tetsetős ruhákat. És ezentúl apám keresetéből nem kellett, hogy jusson nekem is. Szegény anyánk! Egyszer vett fejkendőt Marisnak is meg nekem is, de azért hogy nekem is vett, apánktól kapott olyat, hogy három napig sírt utána. Nekem nem mondta meg, a kendőt Maris hozte el, de a Király szülenk elmondta nekem. Erre vettem két méter szép piros mintás anyagot a 10 évvel fiatalabb húgomnak, egy kis nyári ruhának valót.

Amikor Szerbiában voltam és jöttem haza, mindig hoztam valami szép kendőt, blúznakvalót, kötényeket. Ezt a mi anyánk egyik lányától sem kaphatta meg, mert hamarabb is férjhez mentek, meg nyáron otthon dolgoztak. Szerbiából, ha jöttem haza, éjjel 12 órakor értem Szabadkára. Elmentem a Pressburger Kálmán rófos kereskedőhöz, akinek a lakásán volt az üzlete, ott a napnak minden órájában kinyílt előttem a kapu. Az állomásról oda mentem, megvettem amit gondoltam, magamnak is, anyáknak is, kicsit elbeszélgettünk, és indultam az állomásra, és jöttem haza. Nagyon rendes zsidó házaspár volt, de nem is bírt vagyont gyűjteni. Oregségükre csak egy kis házat bírtak venni. Sokat vásároltam náluk, és egyszer azt mondja nekem az asszony: Maga, Rozika, annyi pénzt hoz nekünk; ha a világban magának nem lesz hol megállni, itt ebben a házban mindég lesz magának két téglá, amelyen megállhat.

Nem kerülhetett rá sor, mert Hitler kivette kezükből még azt a két téglát is, amit nekem gondoltak adni.

Anyánk többször mondta, amikor hoztam valami ruhát a részére: Ugyan, hogy találtál rá? Már olyan régen keresek ilyen apró mintás ruhaanyagot, és nem találok. Mondom tréfásan anyáknak, hogy én éjjel

megyek vásárolni, és biztosan azért találok. 1920-tól 1941-ig vásároltam a Pressburger házaspárnál, és ha Szabadkán kellett aludni, ott helyem mindig volt. Sajnos Hitler eltulajdonította ezt a helyet is.

No de nagyon is eltértem eredeti célomtól. Amikor elmentünk Marissal Szabadkára, Maris Balog Samuhoz került, én meg a hűgához, Balog Sárihoz és az édesanyjukhoz. Én a 15. évemet már ott értem meg. Előbb szolgáltam már Moravicán 3 hónapig, de a lábaimmal nem bírtam. De csak amióta moravicai lakos vagyok, azóta hallom, hogy a Szász tanítónét még az ördögök is elkerülték. Mert hogy a tanítóné óvónő volt és ideges. A tanító meg az iskolában volt ideges...

Bajmokra kerültem, onnan hazahívtak aratásra. Ott is úgy voltam, mint mindig. A lábaim fájnak, a mozgásom nehéz. Még mindezeket megtette az, hogy sokat folyt az orrom vére. Leültem, de az nyugodtan folyt tovább. Mondják az emberek, hogy feküdjek le a hátamra, majd eláll. Nem állt el, a torkomba folyt. Mentem tovább, szedtem a markot, de az a rend, ahol dolgoztam, végig véres volt. Ez már majdnem mindennapos volt. Utoljára már nagyon szédültem. De apámat ez mind nem érdekelte. Nekem akkor az volt a bajom, hogy az éveimhez képest igen magas voltam és vérszegény. Ha emlékezel rá, olyan voltam, mint egy hosszú, vékony paszulykaró, csak a lábamhoz kellett volna ültetni azt a bizonyos futóbabot, és lett volna neki hova felfutni.

Illés napon végeztük el az aratást, pénteken. Apánk mondja a bandának, hogy ő nem bír itt maradni a behordásra, mert szombaton mennek lakodalomba Baranyába. Én embert nem fogadok, helyettem itt van a lányom, elég erős a kévét hányni, bírja ő is. Rajcsicsnének az ura, Csányi Lajos bácsi azt mondja: Ej, ej, Lajos, te azt hiszed, ha ez a lány magas, akkor már erős is? Erre apánk azt mondja: Ha akarja, akkor bírja! Lajos bácsi erre azt mondja: Próbálná csak meg nem bírni, ha te úgy akarod.

A rezesbanda hajnalban elment a lakodalomba. Vasárnap bálát szolgáltak ki, kedden egy újabb lakodalmat. Úgyhogy csütörtökön jó délután jött haza apám.

Mire a búzavágás készen lett, a jobb kezemen a mutatóujjam kezdett fájni. Körömmérgezés lett belőle. Én kint hánytam a kévét kocsira. Minden kévehányónak 3 kocsija volt és pihenés semmi. Mire a kocsit meghánytuk, már ott várt a másik. De az én ujjam nyugodtan fáj tovább, mitsem törődve avval, hogy nem érek rá vele foglalkozni. 18 pár arató volt, két bandában dolgoztunk, négy nap hánytam három kocsira a kévét, az ujjam hűségesen fáj tovább, nem törődve azzal, hogy az orrom vére is versenyre kelt vele, és az is boldogít kitarthatóan. Még azt sem veszi figyelembe, hogy a kötényem végig csupa vér. Próbáltam az orrom alatt kendőt átkötni, de úgy nem kaptam levegőt, és ez sem volt jó. Mit tehettem? Ráhagytam, csinálja, ha úgy látja jónak.

Még leírom, hogy mit kaptunk enni. Reggel hozott ki a kocsi egy kis

jó avas szalonnát, sületlen kenyeret. Délben bementünk, krumplileves nagy csipetkével. A szakácsnő azt mondja, emberek, a levessel egyenek kenyeret is, mert más nincs. A levesben a paprika a tál fenekén volt. Este krumplipaprikás, sületlen kenyér. Az étrendben változás nem volt semmi, a munkában sem. No, egyszer volt ebédre bableves, hús nélkül, a fenekén paprikával, a kenyér sületlen. Bizonyára nem volt mivel befűteni a kemencét, a szalonna is kitartóan jó avas. Még egy hagymát sem adtak mellé, vizet ihattunk tetszés szerint, kinek mennyi kellett. No, hogy ne panaszkodjunk, étel is, szalonna, kenyér is volt, mindig maradt belőle bőven a tálakban. Csak mi lettünk mindég vékonyabbak. Egyik-másik ember evés után, amikor felállt, szorít egyet a nadrágszíjon, és mondja: A fene egye meg ezt a nadrágot; egész nyáron szűk volt, most meg mindég le akar esni rólam!

Valami szabadkai bunyevác volt itt a bérlő akkor. Elképzelted, milyen állapotban értem haza szerdán gyalog. Az emberek elsiettek, és én egyedül vigasztaltam magamat avval, hogy most már elvégeztem a munkát, meg az ujjam is megörvendeztetett, amikor az utolsó kévét dobtam fel a kocsira, kifakadt.

Hazaérve anyánk megijedt, amikor meglátott. Belenéztem a tükörbe, és nem is csodálkoztam az ijedelmen. Megmosakodtam, és lefeküdtem. Reggel jön be anyánk, és kérdezi, hogy miért vagyok olyan színtelen. Mondom, hogy a kezemen körömméreg volt, 3 kocsira hánytam a kévét, pihenés semmi. Elmondtam, hogy mit kaptunk enni, aludni nem bírtam, amíg kint voltam, de az éjjel sem aludtam. Most is sokat folyt az orrom vére, a kötényemet bele is tettem vízbe, mert egészen kemény a vértől.

Anyám hozott tejet, ettem egy kis kenyeret vele. Anyánk elküldött az orvoshoz, de jött ő is, mire odaértem. Azt mondja az orvos, hogy nagyon vérszegény vagyok és nehezet dolgoztam. Adott valami vérszaporítót, és fekédek pár napig.

Apánk csütörtökön jó délután jött haza, de nem volt semmi kérdeznivalója. Hogy anyánkkal mit beszéltek, azt nem tudom, de Csányi Lajos bácsi elküldte a feleségét, nézze meg, hogy értem haza. Itt megjegyzem, hogy amíg hordásban kint voltunk, Lajos bácsi vett védelmébe, mert azt tudod, hogy tolakodók mindég voltak. Az egész társaság férfi, nő egyedül vagyok. Az én apámnak ez nem adott gondot. Félttem is, amikor vasárnap este kimentünk. De Lajos bácsi azt mondta ott a társaság előtt, hogy én az ő védelme alatt vagyok, amíg a hordást el nem végezzük. Ha valaki bántja ezt a lányt, velem gyűlik meg a baja. A fal mellé fektetett a sorban, ő távolabb feküdt le tőlem. Nem bántott senki, míg kint voltunk.

Három napig fekédek, de apánknak nem volt semmi kérdeznivalója. Két hét múlva Szabadkára mentünk Marissal kenyeret és ruhát keresni magunknak.

EZEK BEN A FORGANDÓS IDŐKBEN

Hogy visszatérjek Julcsára, aki sose ér rá, hogy valakinek segítsen. Erre én mondom neki: Akkor nekem sokkal jobb, mint neked, mert mi a Rózsza férjével az egész falunak dolgozunk és mégis győzzük. Hogy megértsed, én a piacra termelek, a Rózsám meg, mint lakatos. Nagy darab földön nem volt olyan lakatos, aki a vasmunka minden ágában úgy kiismerje magát, mint ő. És ami a legjobb volt a háborús időben, hogy sok anyagkészlettel rendelkezett, minden téren. Ezekben a forgandós, változó időkben igen sok baj volt a wertheimkasszákkal. A tartalmát ugyan elvitték, de a kulcsot nem hagyták itt. Akik jöttek, mind azt remélték, hogy nem maradt üresen. Volt, amelyiket a helyszínen ki bírt nyitni, míg a másikat házhoz kellett hozni. Volt neki nyitó szerszáma, de csak a lemezes zárakhoz. Voltak azonban olyanok, amelyeknek közönséges kulccsal záródott az ajtajuk. És mivel ezt kívülről látni nem lehetett, az acélfúrót kellett elővenni és szétrombolni a zárat. Azután a rombolást nehezebb volt elsimítani. Kocsira feltenni 6—7 mázsás súlyban levő vasat, amelyet alig lehet megfogni, mert olyan sima, mint az üveglap. Morovicára hozták a lakatosműhelybe forrasztani, azután jött, ha le volt munkálva a vas, jött az asztalos és átfestette. Közben elkészült a kulcs, és jöhettek érte. De ez mind elég hosszú nóta. És bizony a moroviciai jegyző elvitte a Rózsám munkadíját, hiába mondták neki a községi emberek, hogy az is egy szegény ember. Amikor már a vészes vihar szele hozta a nehéz viharfelhőket és ott tornyosultak már a fejünk felett, elment a Rózsám a jegyzőhöz a munkadíjért, de nem fizette ki, azt mondta, jöjjön két nap múlva. Ekkor Rózsám az ablakra mutat, és azt mondja neki: Jegyző úr! Azt gondolja maga, hogy én nem tudom, mit jelent ez a kép, amit itt látok? Ez azt jelenti, hogy maga a holnap reggelt már nem fogja itt megérni. Én életemben már harmadszor látom ezt a népvándorlást, és tudom, hogy miért nem akar engem kifizetni. Hát csak szaladjon, fusson, amíg fel nem bukik. Én itt maradok. Nekem nem kell félni attól sem, aki elmegy, attól sem, aki jön. Az én munkámra mindenkor és mindenkinek szüksége lesz, mert az én kalapácsom és tudásom nemzetközi. Egy hét múlva lehet, hogy megint hívnak, hogy nyissam ki ezt a kasszát, mert aki jön, az is akarja használni. E szavak után köszönés nélkül otthagya a jegyzőt, és eljött haza. Csak sokkal később tudtuk meg, hogy az a spórolós jegyző este már elhagyta Morovicát. És hogy a község emberei az ajtón kívül reszketve hallgatták Rózsám kemény szavait, de a jegyző mindezekre nem szólt semmit.

Két hét elmúltával Rózsámat hívják Morovicára kinyitni a kasszát. Most könnyű volt a dolga, mert a kulcs rajza megvolt, csak meg kellett csinálni a kulcsot. Ekkor megfizették neki az egész munkadíjat, pedig pénz dolgában szűken voltak, mert a jegyző minden pénzt elvitt, még a kulcsot is.

Ilyen soha ki nem fizetett munkája sok volt ezekben a változó időkben, de ekkor is dolgozni kellett. Ezekben a szívszorongató napokban a két változás alatt mindig egyedül voltam a háznál. A Rózsámat egész nap foglalkoztatták, a lezárt ajtókat nyitogatták vele. Karikára fűzte az összes nyitókulcsokat, és ment, amerre vezették katonai parancsra. Hát bíz nem volt az mindegy. Bár nem vagyok félős természetű, mert ha nem is látok körülöttem senkit, tudom, hogy nem vagyok egyedül, van, aki vigyáz rám. Van egy felsőbb hatalom e földi hatalmagnál, a mi Mennyei Atyánk, aki mindig velünk van, és megőrizz ott, ahol a baj. Itt egy példát említek meg. Amikor az oroszok jöttek be a faluba, én nem tudtam otthon semmit. Korán reggel elmentem ivóvízért az ártézi kúthoz a szerb templomhoz, hogy azután ne legyen az utcán dolgom. Rózsámat reggel korán elhívták. Mikor elment, azt mondta, ne menjek ki az utcára, a kaput be ne zárjam, mert katonaság előtt bezárt kapu nincs. Ha be van zárva, betörik és bemennek.

Amikor az állatok körül elvégeztem, gondolkoztam, hogy mit csináljak? Valamivel kell foglalkozni, ami az adott helyzetben jó idegcsillapítónak is. Jó gondolatom támadt, hozzáfogtam koróseprűt kötni. (Ézt még iskolás koromban megtanultam). Ment is elég jól a munka, egyszer magasan a fejem felett elsűvít egy puszkagolyó. Pedig olyan csendes minden, hogy azt mondhatom, hogy idegölő. Semmi nesz, hang, legalább egy kutya ugatna, de még azt sem hallani. Én csinálom a seprű babákat, és azután megkötöm dróttal. (Látod? 4 mesterembernek voltam a felesége, de a seprűket mindig én kötöttem. Erre még apánk tanított meg, mondván mindent jó tudni, így csináld.) Ebben az évben 96 seprűm lett. Jó pénzeket kaptam érte.

Több golyó nem jött. Én csendbe dolgozok, elgondolkozva azon, vajon mit hoz a holnap. No, nem kellett holnapot várni. Nem sok idő múlva neszt hallok. Sok emberi hang nem hallható, csak az a halk mozgás, de állandóan. Legalább fél óráig figyelek, de mindég egyforma. Végül nevetést hallok, férfihang. Kinyitom a nagykapu kis felét, és a keskeny nyíláson kinézek. Megláttak, és két katona odajött. Az egyik mutatja, hogy vizet adjak, a másik mutatja cigarettáját, ujjnyi vastag újságpapírban. Mit tehettem? Húztam vizet a kútból, és vittem poharat is a kanna vízhez. A kaput nyitva hagytam, hogy beláthassanak, gondoltam, ha beszukom, hátha egy golyót eresztenek utánam.

Mikor a vizet kivittem, jöttek többen is. Hogy tájékozva legyél, az utca tele volt végig katonai nagy szekerekkel, megrakva jó magasra és ponyvával letakarva. Három sorban végig álltak az utcán egy szó nélkül. Aki a gyufát kérte, azt adtam annak, a vizet öntöttem a pohárba és akinek kellett, ivott. A víz el is fogyott. Utoljára az ivott, aki kérte a vizet. Amikor kiitta a pohárból a vizet, magára mutat egyik kezével, a másik kezében a pohárral a kocsira mutat. Mondja ő az ő nyelvükön, de én a kézmozdulatait értem. Fogom a kezét a pohárral, és mutatok a kocsira.

Katonásan megköszönte. Bokáját összecsapta, és olyan forma mozdulatot tett, mint amikor a magyar katona szabad idejében egy nő előtt katonásan köszönően meghajol. Nem is gondoltam, hogy még szemtanúja is volt a jelenetnek. A velünk szembe lakó szomszéd Sedlar Andrija a padlás ablakából nézte végig a jelenetet. Persze hogy ezt csak későbben tudtam meg. Most már az üres kannával a kezemben elköszönést intettem a katonáknak, mert láttam, hogy az utcasarkon mindkét oldalon gyalogos katonák jönnek. A kaput nem csuktam be. Akik ott álltak, benéztek utánam, és látták, hogy a munkámhoz visszamentem; a kaput behúzták. Én meg szépen bezártam, és evvel véget ért a vendégfogadás.

MOST MÁR EGYEDÜL VAGYOK ITT . . .

Most már én is olyan egyedül vagyok itt, mint ti ott, Brazíliában. De te legalább várhatod haza a gyerekeidet, és ha megérkeznek, hangos tölük a házad környéke, s ettől a hangos jókedvtől néha talán még te is fölvidulsz, elfelejted a szomorú magányt. De látod? Nekem az írás az egyedüli, amiben feltalálom magamat. Félek elindulni valahová, szédülök, és mindég a falakat támogatom az utcán, hogy rám ne düljenek. De hát látod még itt is, az írásban is van akadály. A szemüvegem néha nem akar látni, máskor meg a vonalak bújnak el a szemeim elől, számtalanszor a kezemet rángatja valami, és a betűim kilencsarkosra sikerülnek. Sokszor, amikor végignézek az írásomon, dicsérem a tanítókat, akik az iskolában tanítottak. Hát így tudtak engem megtanítani? Hogy néha bűvészet elolvasni az írásomat. Több esetben félbe is hagyom. Minek írjam le ezeket a dolgokat? Már neked is írtam olyan levelet, amelyben küldtem mindjárt az ajánlatot is, hogy hívjál cigányasszonyt, az majd megkártyázza, hogy mi is a levél tartalma. Abba is hagyom, hadd pihenjen kicsit a szemüvegem, gyűjtsön egy kis erőt a további munkához.

Sokat gondolkodom anyánk szavaira, amit akkor mondott, amikor még kisebb-nagyobb gyerekek voltunk és valami civakodás támadt közöttetek, fiúik között. „Békességben legyetek, mert megérhetitek azt az időt, hogy még kívánva sem láthatjátok egymást!” És megértük. Én itt egyedül maradtam a testvérek közül Julcsával, akivel még véletlenül sem találkozok. Elmegyek az orvoshoz, a patikába, vagy a temetőbe és Lidusékhoz. De ott is ritka vendég vagyok. Elhagyott az erőm, és nem tudom utolérni. Még tart a hideg, nem is igen várok javulást, és még az is kérdés, hogy a jó idővel megjön-e a várva várt javulás? Nappal is le kell feküdni, de aludni éjjel sem tudok. Én is úgy vagyok, mint Maris, nézem az éjszakát, amibe nem látok semmit. Még az utcára sem láthatok ki, mert az ablakom a szomszéd kertjére néz, és recés üveg van rajta.

Igen, én itt árváskodok a családból, mert ti országokon, tengereken túl vagytok és a kívánságok és sóhajok csak a levelek által jutnak el hoz-

zánk nagy ritkán. Én ugyan írok, de a válasza mindég sokáig kell várni. Palinak is írtam két hosszú levelet, az elsőre Mancika írt egy húsvéti lapot egy megjegyzéssel, hogy majd Pali, ha ráér, bőven válaszol kérdéseimre. Decemberben írtam neki, arra saját kezűleg írt egy lapot, melyben boldog ünnepeket kíván. Most e tekintetben tanácstalan vagyok. Írjak-e még neki? Vagy ezen nem érdemes gondolkozni? Örökre elment innen? Ő, úgy látszik, hogy a mágnest elvesztette; most már el is lesz feledve a szülőfaluja, ahol gyermekéveit eltöltötte és mindenki szerette. Őt a háború vihara sodorta a messze orosz földre, ahonnan ugyan visszajött, de hazájába már csak vendégnek jöhetett el. Fájó érzés lehet neki az, hogy szülei elhaltak és még a temetésre sem jöhetett haza.

Töletek is jönnek levelek. Én is írok, de sohasem tudjuk, hogy vajon melyik lesz az utolsó. Halandók vagyunk, és nem tudhatjuk, hogy vajon ki lesz soron. A leveleket elküldözzük ugyan, de sohasem tudhatjuk, hogy melyik érkezik későn. Mindezekkel számolni kell, mert az idő múlik felettünk és körülöttünk változik a világ.

Most külön nem írok Józsinak, olvassátok el soraimat valamennyien, úgy értem, hogy akit érdekel.

Ezt a levelet nehezen tudom bevégezni, mivel nem mindég bírok írni, most hogy jó órába legyen mondva, elég jól megyen az íróm, de gondolom, hogy megértitek: két példányban írom le a leveleket, és ez nem csekély időbe kerül. Ezek mellett írok leveleket még más irányban is. Ezeket az írásokat magamnak is lemásolom, és azt remélem, hogy ott Ti is összerakjátok. Igaz hogy számolni kell a lehetőséggel, hogy vajon végig bírom-e csinálni. Lesz-e idő rá? És ha lesz, eljut-e hozzátok? Ez is egy nagy kérdés.

EGY-KÉT SZÓ KIRÁLY RÓZSÁRÓL

Minden héten útra indulok, anyagot gyűjteni az újság részére. Nem mindig sikerül megtalálni az „anyagot”. Mit adok le vasárnapra? Nemegyszer kószáltam már így, üres noteszsal, elveszetten, az elveszett téma színhelyén.

Kora tavasszal Moravicán jártam Alanyom, egy idős téglagyári munkás épp aznap utazott le Trebinjére, a lányához. Több mint húsz éve gyakorolom ezt a mesterséget, s most itt állok az utcán tehetetlenül, mint egy kezdő.

Egyébként gyönyörű, verőfényes

nap van. A szélben hajladoznak a csupasz jegenyék. Ide látszik a falu református templomának pirosra festett tornya.

Elindulok a temetőbe. Nem jártam még Zsáki Józsi bácsi sírjánál. A temetőt kopaszítják, vagdossák ki a borostyánnal beszórt akácfákat.

A temetőkert gyalogútján szembejön egy feketébe öltözött asszony. No, ő majd eligazít. Szóba eredünk. Fáj a lába, mondja, elfáradt, megengedném-e, hogy belém karoljon? Másfél éves kora óta rossz a lába. Azaz több mint hetven éve.

Mégis, ezzel a beteg, fájós lábával is időnként kiballag ide a temetőbe, meglátogatja a legutolsó férje sírját.

De meglátogatja a szomszéd falu temetőjében a másik két férjéét is. Csak a negyedikét nem, mert az gonosz volt hozzá.

Mert négyszer házasodott, mégsem született egyetlen gyereke sem. Nem születhetett, mert ő nem születhetett gyereket. A négy volt férje közül három mégis áldott emlékü.

Négyszer ment férjhez, de mindig egyik férjének ő volt a második felesége. Különös asszonysors lehetett az övé.

„Először voltam Tavaszi Zoltánné. Géplakatos volt az uram. Ez a házasságom nem sikerült, rossz volt hozzám az emberem. Megbetegedtem, s engem úgy, betegen kitett az utcára. Másodszor Rózsa Ferencé lettem. Ez az uram huszonhárom évvel volt idősebb nálam, de ez kettőnk közt semmi bajt nem okozott, tizenöt évig éltünk együtt, miközben két dúló vihar zúgott el felettünk. Rózsa uram is géplakatos volt, de amikor megbetegedett, én lettem a házban a pénzkezes is, meg a betegápoló is. Amikor ezt az uramat eltemettem, két évre rá hozzám mentem Ubornyai János asztalosmesterhez. Ez az uram négy nyelven írt és olvasott. Három évig se lehattünk együtt, meghalt, itthagytott. Egy évre rá, hatvanhárom szeptember elsején negyedszer is férjhez mentem, megint mesteremberhez, most kovácshoz, és negyedszer is második feleségnek. Róka Györggyel tizenkét évig éltünk együtt, tavalyelőtt halt meg.”

Ezeket már a temetőkapuban hagyott gépkocsiban mondja; ide húzódtunk be az erős szél elől.

Kilencen voltak testvérek, Király Rózsa volt a középső, az ötödik. Lánykorában tíz évig cselédeskedett.

„Itt Moravicán Szász tanító úrnál voltam cseléd, Bajmokon Suzberger Simon gabonakereskedőnél, Sza-

badkán Balog Salamon vasúti felügyelőnél, innen kerültem a hűgához, Balog Sári virágkereskedőhöz, azután Mamuzsics Bódog ügyvédhez, aztán egy fakereskedőhöz, majd Palicsra kerültem Sekulić Stojanhoz, végül Angyalbandira Gladić Lajos állomásfőnökhöz, őt kísérve bejártam fél Szerbiát és Macedóniát.”

Szülei és fiútestvérei huszonnyolcban és harminoban kivándoroltak Brazíliába. Nem egyszerre, mert a kis családi ház árából nem futotta mindnyájuknak hajójegyre. Először csak hárman indultak útnak, ezek hozták ki később a többieket. Itthon maradtak a lányok, a négy lánytestvér. Ezek közül már csak ketten élnek, Brazíliában még mind az öt fivérük él.

Ezekkel Király Rózsa Ferenc nevű öccsén keresztül tartja fenn a kapcsolatot. Időnként levelet váltanak.

De Király Rózsa nem szabályos leveleket ír Brazíliába, nem a napi, folyó eseményekről számol be fél évszázada kint élő fivérének — a levelet Ferencnek címezi, de azok ott kint mind az öt testvért körüljárják —, hanem ennek a nem mindennapi családnak a múltjáról. Így ezek a levelek inkább visszaemlékezések. Viszsaemlékezések egy eseményekben gazdag, küzdelmes életre. Tulajdonképpen emlékiratok.

Király Rózsa különös sorsára, természetes intelligenciájára, mesélő kedvére Csete K. István pacséri református püspök figyelt fel. Ő buzdította, biztatgatta Király Rózsát életörténetének leírására. Ezeket a történeteket részint a braziliai levelekbe, részint más írásaiba szötte bele. Király Rózsa ugyanis eddig néhány füzetet írt tele. A füzetek egy részét és a Brazíliából érkezett leveleket — egyikbe volt alkalmam betekinteni: kitűnő tudósítás! — Csete K. István őrizi.

Itt néhány részletet mutatunk be Király Rózsa egyik füzetéből. Ez a tiszta szöveg önmagáért beszél. Mentetgetőzésre, hogy egy négy elemiit végzett falusi öregasszony írta, semmi

szükség. Egyébként se irodalomról, művészi alkotásról van szó. Ez az írás csupán krónikája egy életnek.

NÉMETH István